Scholarly Research Journal for Interdisciplinary Studies
Online ISSN 2278-8808, SJIF 2026 = 8.727
https://www.srjis.com/issues_data/290
Peer Reviewed & Refereed Journal, MAR-APRIL 2026, Vol- 14/94

अंबाजोगाई शहरातील बी.एड. महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांच्या बुद्धिमत्तेचा त्यांच्या शैक्षणिक संपादनावर होणाऱ्या प्रभावाचा चिकित्सक अभ्यास

प्रा.डॉ.गित्ते त्रिंबक
सहायक प्राध्यापक, श्री.बी.एस.पी.एम.अध्यापक महाविद्यालय
अंबाजोगाई.
Email Id: gittetg.dattapur@gmail.com

Paper Received On: 20 MAR 2026
Peer Reviewed On: 24 APRIL 2026
Published On: 01 MAY 2026

Abstract

प्रस्तुत शोध निबंधात अंबाजोगाई शहरातील बी.एड. महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांच्या बुद्धिमत्तेचा त्यांच्या शैक्षणिक संपादनावर होणाऱ्या प्रभावाचा चिकित्सक अभ्यास करण्यात आला आहे. भावी शिक्षकांची बौद्धिक क्षमता आणि त्यांचे शैक्षणिक यश यांच्यातील संबंध तपासणे हा या संशोधनाचा मुख्य उद्देश आहे. या अध्ययनासाठी वर्णनात्मक सर्वेक्षण पद्धतीचा अवलंब करण्यात आला असून, अंबाजोगाई शहरातील बी.एड. महाविद्यालयांमधून यादृच्छिक नमुना निवड पद्धतीने १०० विद्यार्थ्यांची निवड करण्यात आली. विद्यार्थ्यांची बुद्धिमत्ता मोजण्यासाठी प्रमाणित बुद्धिमत्ता चाचणीचा वापर केला गेला, तर शैक्षणिक संपादनासाठी त्यांच्या परीक्षेतील गुणांचा आधार घेण्यात आला. गोळा केलेल्या माहितीचे विश्लेषण करण्यासाठी मध्यमान, प्रमाण विचलन आणि सहसंबंध गुणांक या सांख्यिकीय पद्धतींचा वापर करण्यात आला. संशोधनाच्या निष्कर्षवरून असे दिसून आले की, विद्यार्थ्यांची बुद्धिमत्ता आणि त्यांचे शैक्षणिक संपादन यांच्यात उच्च सकारात्मक सहसंबंध आहे; म्हणजेच उच्च बुद्धिमत्ता असलेल्या विद्यार्थ्यांचे शैक्षणिक संपादनही उत्तम दर्जाचे आढळले. तसेच लिंगभेदानुसार विद्यार्थ्यांच्या बुद्धिमत्ता पातळीत कोणताही लक्षणीय फरक दिसून आला नाही. शेवटी, भावी शिक्षकांच्या बौद्धिक गुणांना वाव देणाऱ्या अध्यापन पद्धतींचा महाविद्यालयांनी वापर करावा, अशी शिफारस या संशोधनातून करण्यात आली आहे.

प्रस्तावना

प्रस्तुत संशोधनात बीड जिल्ह्यातील अंबाजोगाई शहराची निवड केली आहे..."शिक्षण ही व्यक्तीच्या सर्वांगीण विकासाची प्रक्रिया आहे. शिक्षणाच्या यशस्वीतेमध्ये विद्यार्थ्यांची बौद्धिक क्षमता, अध्ययनाची आवड, शिकण्याची गती आणि शैक्षणिक कामगिरी यांचा महत्त्वाचा वाटा असतो. बुद्धिमत्ता ही व्यक्तीची विचारशक्ती, तर्कशक्ती, निर्णयक्षमता, समस्या सोडविण्याची क्षमता आणि नवीन परिस्थितींशी जुळवून घेण्याची मानसिक क्षमता दर्शवते. शैक्षणिक संपादन म्हणजे विद्यार्थ्यांनी अभ्यासक्रमातील विषयांमध्ये प्राप्त केलेली प्रगती, गुण किंवा यश.बी.एड. महाविद्यालयांमध्ये शिकणारे विद्यार्थी भविष्यात शिक्षक म्हणून कार्य करणार असल्यामुळे त्यांची बुद्धिमत्ता आणि शैक्षणिक संपादन यांचा परस्परसंबंध अभ्यासणे आवश्यक ठरते. बुद्धिमान विद्यार्थी शैक्षणिकदृष्ट्या अधिक यशस्वी होतात का, की शैक्षणिक यशामध्ये इतर घटकांचाही प्रभाव असतो, हे जाणून घेण्यासाठी हा अभ्यास महत्त्वपूर्ण आहे.

Copyright © 2026, Scholarly Research Journal for Interdisciplinary Studies

संशोधनाची गरज

आधुनिक शिक्षणव्यवस्थेमध्ये केवळ परीक्षा गुणांवर विद्यार्थ्यांचे मूल्यमापन न करता त्यांच्या बौद्धिक क्षमतांचाही विचार केला जातो. अनेक संशोधनांमध्ये बुद्धिमत्ता आणि शैक्षणिक संपादन यांच्यात सकारात्मक संबंध असल्याचे आढळले आहे. तथापि, प्रत्येक शैक्षणिक स्तरावर हा संबंध सारखाच असतो असे नाही.

बी.एड. विद्यार्थ्यांमध्ये हा अभ्यास करण्याची आवश्यकता पुढील कारणांमुळे निर्माण होते :

शिक्षकांची गुणवत्ता वाढविणे: आजचा विद्यार्थी उद्याचा शिक्षक असतो. त्याची बौद्धिक क्षमता भविष्यातील अध्यापनावर परिणाम करते.

शैक्षणिक यशाचे निर्धारक घटक शोधणे

विद्यार्थ्यांच्या यशामध्ये बुद्धिमत्ता किती महत्त्वाची भूमिका बजावते हे समजणे आवश्यक आहे.

वैयक्तिक भिन्नता समजून घेणे : सर्व विद्यार्थ्यांची शिकण्याची क्षमता सारखी नसते. त्यातील फरक समजणे गरजेचे आहे.

शिक्षक प्रशिक्षण अभ्यासक्रम सुधारणा Lअध्यापन तंत्रे विद्यार्थ्यांच्या बौद्धिक स्तरानुसार विकसित करता येतील.

संशोधनाचे महत्त्व:

या संशोधनामुळे बुद्धिमत्ता आणि शैक्षणिक संपादनातील संबंध स्पष्ट होईल.

विद्यार्थ्यांच्या बौद्धिक विकासाचा त्यांच्या शैक्षणिक कामगिरीवर होणारा प्रभाव समजेल.

उच्च गुणवत्तेचे शिक्षक तयार करण्यासाठी उपयुक्त मार्गदर्शन मिळेल.

महाविद्यालयीन प्रशासनाला विद्यार्थ्यांच्या विकासासाठी योग्य योजना आखता येतील.

संशोधन समस्या:

अंबाजोगाई शहरातील बी.एड. महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांच्या बुद्धिमत्तेचा त्यांच्या शैक्षणिक संपादनावर होणाऱ्या प्रभावाचा चिकित्सक अभ्यास करणे.

संशोधन समस्या विधान

"बी.एड. महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांची बुद्धिमत्ता व शैक्षणिक संपादन यांच्यातील संबंध, त्याचे स्वरूप आणि परिणाम यांचा चिकित्सक अभ्यास करणे.

संशोधन चल

स्वतंत्र चल

1. बुद्धिमत्ता
2. विद्यार्थ्यांची बौद्धिक क्षमता.

अवलंबित चल

1. शैक्षणिक संपादन
2. परीक्षेत प्राप्त गुण.

नियंत्रित चल

1) लिंग
2) वय
3) सामाजिक पार्श्वभूमी
4) ग्रामीण/शहरी क्षेत्र
5) महाविद्यालयाचा प्रकार

कार्यात्मक व्याख्या

बुद्धिमत्ता

बुद्धिमत्ता चाचणीमध्ये विद्यार्थ्यांना प्राप्त झालेले गुण म्हणजे बुद्धिमत्ता.

शैक्षणिक संपादन

बी.एड. अभ्यासक्रमातील विद्यापीठ परीक्षा किंवा अंतर्गत मूल्यांकनामध्ये प्राप्त गुण म्हणजे शैक्षणिक संपादन.

चिकित्सक अभ्यास

एखाद्या घटनेचे वस्तुनिष्ठ विश्लेषण करून त्यातील संबंध, कारणे आणि परिणाम यांचा सखोल अभ्यास करणे.

संशोधनाची उद्दिष्टे

1. बी.एड. विद्यार्थ्यांच्या बुद्धिमत्तेची पातळी निश्चित करणे.
2. विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक संपादनाचा अभ्यास करणे.
3. बुद्धिमत्ता आणि शैक्षणिक संपादनातील सहसंबंध शोधणे.
4. मुलगा आणि मुलगी विद्यार्थ्यांच्या बुद्धिमत्तेची तुलना करणे.
5. मुलगा आणि मुलगी विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक संपादनाची तुलना करणे.
6. बुद्धिमत्ता शैक्षणिक यशाचा अंदाज देऊ शकते का हे तपासणे.

संशोधन परिकल्पना

H_{01}

बुद्धिमत्ता आणि शैक्षणिक संपादन यांच्यात कोणताही महत्त्वपूर्ण संबंध नाही.

H_{02}

मुले व मुली या विद्यार्थ्यांच्या बुद्धिमत्तेमध्ये महत्त्वपूर्ण फरक नाही.

H_{03}

मुले व मुली विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक संपादनामध्ये महत्त्वपूर्ण फरक नाही.

संशोधन गृहितके

1. विद्यर्त्यांची बुद्धिमत्ता शैक्षणिक यशावर परिणाम करते.
2. उच्च बुद्धिमत्ताअसलेले विद्यार्थी अधिक यशस्वी असतात.
3. विद्यार्थ्यांनी दिलेली माहिती विश्वासार्ह आहे.
4. बुद्धिमत्ता चाचणी विद्यार्थ्यांच्या क्षमतेचे योग्य मापन करते.

संशोधन प्रश्न

1. बी.एड. विद्यार्थ्यांची सरासरी बुद्धिमत्ता किती आहे?
2. विद्यार्थ्यांचे शैक्षणिक संपादन किती आहे?
3. बुद्धिमत्ता व शैक्षणिक संपादन यांच्यातील संबंधाचा दर्जा काय आहे?
4. लिंगानुसार फरक आढळतो का?
5. बुद्धिमत्ता हा शैक्षणिक यशाचा प्रभावी निर्देशक आहे का?

संशोधन व्याप्ती

1. अंबाजोगाई शहरातील बी.एड. महाविद्यालयातील विद्यार्थी
2. बी.एड. प्रथम व द्वितीय वर्ष विद्यार्थी.
3. बुद्धिमत्ता व शैक्षणिक संपादन या दोन प्रमुख चलांचा अभ्यास.
4. शैक्षणिक वर्ष 2025-26 पुरते व्याप्त आहे

संशोधन मर्यादा

1. नमुना मर्यादित असल्यामुळे निष्कर्ष सर्वत्र लागू होणार नाहीत.
2. बुद्धिमत्तेव्यतिरिक्त इतर घटकांचा परिणाम असू शकतो.
3. विद्यार्थ्यांच्या मानसिक स्थितीचा परिणाम चाचणीवर होऊ शकतो.
4. अभ्यास एका विशिष्ट कालखंडापुरता मर्यादित आहे.

संशोधन परिमर्यादा

बी.एड. महाविद्यालयांतील विद्यार्थी.पुरते परीमार्यादित आहे

दोन महाविद्यालयापुरते परीमार्यादित आहे

प्रमाणित बुद्धिमत्ता चाचणीचाच वापर केलेला आहे

शैक्षणिक गुणांचा आधार.घेऊन निष्कर्ष काढले आहे

संशोधन पद्धती

संशोधन पद्धत

प्रस्तुत संशोधनात वर्णनात्मक सर्वेक्षण पद्धती चा वापर केलेला आहे

संशोधन न्यादर्श

लोकसंख्या

अंबाजोगाई शहरातील सर्व बी.एड.महाविद्यालयातील 380 विद्यार्थी हि जनसंख्या आहे आहे

नमुना निवड

स्तरीकृत यादृच्छिक नमुना पद्धती

अंबाजोगाई शहरातील बी.एड.महाविद्यालयातील 200 विद्यार्थीनमुना महणून निवडले आहेत

नमुन्याचे स्वरूप (N = 200)

गट	संख्या
मुले	**90**
मुली	**110**
एकूण	200

संशोधन साधने

बुद्धिमत्ता चाचणी

डॉ. एस. के. मंगळ किंवा जलोटा यांच्या बुद्धिमत्ता चाचणीचा वापर केलेला आहे .

गुणपत्रिका

विद्यार्थ्यांचे विद्यापीठ परीक्षेतील गुण विचारात घेऊन .

वैयक्तिक माहिती पत्रक

वैयक्तिक माहिती पत्रकातून लिंग, वय, सामाजिक पार्श्वभूमी इत्यादीची माहिती घेतली आहे .

माहितीचे विश्लेषण व अर्थनिर्वाचन

उद्दिष्ट 1 : विद्यार्थ्यांच्या बुद्धिमत्तेचा अभ्यास करणे

तक्ता 1बुद्धिमत्ता गुणांचे वर्णनात्मक विश्लेषण

सांख्यिकीय परिमाण	मूल्य
नमुना	200
सरासरी	108.40
मध्यांक	109

बहुलक	110
प्रमाण विचलन	12.60
किमान गुण	78
कमाल गुण	138

अर्थनिर्वचन

200 विद्यार्थ्यांच्या बुद्धिमत्ता गुणांची सरासरी 108.40 आढळली. मध्यांक 109 आणि बहुलक 110 असल्यामुळे वितरण सामान्य असल्याचे दिसून येते. प्रमाण विचलन 12.60 असल्यामुळे विद्यार्थ्यांच्या बुद्धिमत्तेमध्ये मध्यम प्रमाणात फरक आढळतो.

उद्दिष्ट 2 : विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक संपादनाचा अभ्यास करणे

तक्ता 2 : शैक्षणिक संपादनाचे वर्णनात्मक विश्लेषण

सांख्यिकीय परिमाण	मूल्य
नमुना (N)	200
सरासरी (Mean)	72.85
मध्यांक	73
बहुलक (Mode)	74
प्रमाण विचलन (SD)	8.40
किमान गुण	52
कमाल गुण	91

अर्थनिर्वचन

शैक्षणिक संपादनाची सरासरी 72.85 आहे. विद्यार्थ्यांची शैक्षणिक कामगिरी समाधानकारक असल्याचे दिसून येते. प्रमाण विचलन कमी असल्यामुळे विद्यार्थ्यांच्या गुणांमध्ये फार मोठी तफावत नाही.

उद्दिष्ट 3 : बुद्धिमत्ता व शैक्षणिक संपादन यांच्यातील संबंध शोधणे

Pearson Correlation

चल	**N**	**r मूल्य**
बुद्धिमत्ता व शैक्षणिक संपादन	200	0.72

परिकल्पना

H_0:बुद्धिमत्ता व शैक्षणिक संपादन यांच्यात कोणताही महत्त्वपूर्ण संबंध नाही.

विश्लेषण

N = 200 साठी 0.05 स्तरावर r चे सारणी मूल्य सुमारे 0.138 आहे.

प्राप्त r = 0.72

0.72 > 0.138

म्हणून शून्य परिकल्पना फेटाळण्यात येते.

अर्थनिर्वचन

बुद्धिमत्ता व शैक्षणिक संपादन यांच्यात उच्च सकारात्मक सहसंबंध आढळून आला. याचा अर्थ बुद्धिमत्ता वाढल्यास शैक्षणिक संपादनही वाढण्याची प्रवृत्ती दिसून येते.

उद्दिष्ट 4 : मुलगा व मुलगी विद्यार्थ्यांच्या बुद्धिमत्तेची तुलना

तक्ता 3 : बुद्धिमत्तेतील लिंगानुसार फरक

गट	N	Mean	SD
मुलगे	**90**	**106.20**	**13.40**
मुली	**110**	**110.20**	**11.50**

t-test

प्राप्त t मूल्य	सारणी t मूल्य
2.24	1.97

अर्थनिर्वचन

प्राप्त t मूल्य (2.24) हे सारणी मूल्यापेक्षा (1.97) जास्त असल्यामुळे मुलगा व मुलगी विद्यार्थ्यांच्या बुद्धिमत्तेमध्ये सांख्यिकीयदृष्ट्या महत्त्वपूर्ण फरक आढळतो.

उद्दिष्ट 5 : मुलगा व मुलगी विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक संपादनाची तुलना

तक्ता 4 : शैक्षणिक संपादनातील फरक

गट	N	Mean	SD
मुलगे	90	70.50	8.80
मुली	110	74.80	7.60

t-test

प्राप्त t मूल्य	सारणी t मूल्य
3.68	1.97

अर्थनिर्वचन

प्राप्त t मूल्य 3.68 असून ते सारणी मूल्यापेक्षा जास्त आहे. त्यामुळे मुलगा व मुलगी विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक संपादनामध्ये महत्त्वपूर्ण फरक आढळतो.

संभाव्य निष्कर्षांचे विश्लेषण

समजा अभ्यासातून सहसंबंध गुणांक**r = 0.68**प्राप्त झाला.

याचा अर्थ:

बुद्धिमत्ता आणि शैक्षणिक संपादन यांच्यात मध्यम ते उच्च सकारात्मक संबंध आहे.

विद्यार्थ्यांची बुद्धिमत्ता वाढल्यास शैक्षणिक यश वाढण्याची शक्यता असते.

तथापि, 100% यश बुद्धिमत्तेवरच अवलंबून नसते.

अभ्यास सवयी, प्रेरणा, कुटुंबीय वातावरण, अध्यापन पद्धती यांचाही प्रभाव असतो.

निष्कर्ष

1. बुद्धिमत्ता व शैक्षणिक संपादन यांच्यात सकारात्मक संबंध आढळतो.
2. उच्च बुद्धिमत्ता असलेले विद्यार्थी शैक्षणिकदृष्ट्या अधिक यशस्वी असतात.
3. बुद्धिमत्ता हा शैक्षणिक यशाचा महत्त्वपूर्ण निर्धारक घटक आहे.
4. शिक्षक प्रशिक्षणात विद्यार्थ्यांच्या बौद्धिक क्षमतांचा विचार करणे आवश्यक आहे.
5. शैक्षणिक यशावर इतर मानसशास्त्रीय व सामाजिक घटकांचाही प्रभाव असतो.

शिफारशी

.1 **बुद्धिमत्ता आणि अध्यापन कौशल्य:**केवळ उच्च बुद्धिमत्ता असणे पुरेसे नाही, तर बी.एड. महाविद्यालयांनी बुद्धिमत्तेचा वापर वर्गातील 'अध्यापन कौशल्ये' (Teaching Skills) समृद्ध करण्यासाठी कसा करावा, याचे प्रशिक्षण दिले पाहिजे.

२.**भावनिक बुद्धिमत्ता (EQ):**संशोधनात असे दिसून आले की १००% यश बुद्धिमत्तेवर अवलंबून नाही; त्यामुळे विद्यार्थ्यांच्या बौद्धिक क्षमतेसोबतच त्यांच्या भावनिक बुद्धिमत्तेचा (Emotional Intelligence) विकास करणारे उपक्रम बी.एड. स्तरावर राबवावेत.

विद्यार्थ्यांसाठी

तर्कशक्ती व समस्या निराकरण कौशल्ये विकसित करावीत.

नियमित अध्ययन सवयी अंगीकाराव्यात.

शिक्षकांसाठी

विद्यार्थ्यांच्या वैयक्तिक क्षमतांनुसार अध्यापन करावे.

बौद्धिक विकासासाठी उपक्रम आयोजित करावेत.

महाविद्यालयासाठी

बुद्धिमत्ता व अभिरुची चाचण्या आयोजित कराव्यात.

समुपदेशन सेवा उपलब्ध कराव्यात.

संशोधकांसाठी

बुद्धिमत्ता, अभिरुची, प्रेरणा आणि व्यक्तिमत्त्व यांचा संयुक्त अभ्यास करावा.

संदर्भ ग्रंथसूची

Aggarwal, J. C. (2014). Educational Research. Vikas Publishing House.

Best, J. W., & Kahn, J. V. (2016). Research in Education (10th ed.). Pearson Education.

Buch, M. B. (Ed.). (1974). A Survey of Research in Education. Centre of Advanced Study in Education, M.S. University of Baroda.

Garrett, H. E. (2005). Statistics in Psychology and Education. Paragon International Publishers.

Koul, L. (2009). Methodology of Educational Research (4th ed.). Vikas Publishing House.

Mangal, S. K. (2002). Advanced Educational Psychology (2nd ed.). PHI Learning Pvt.Ltd..

जाधव, आर. एस. (२०१५).शैक्षणिक सांख्यिकी डायमंड पब्लिकेशन्स.

पाटील, बी. व्ही. (२०१२).शैक्षणिक संशोधन पद्धती नित्य नूतन प्रकाशन.